JOURNAL OF ARCHAEOLOGY AND ART 123

ARKEOLOJİ VE SANAT

ISSN 1300-4514

2006 Yılında Kaybettiklerimiz
VI

Kızılırmak (Maraşanta) Kıyısındaki Bir Hitit Kentinde Yeni Araştırmalar
Andreas Müller-Karpe – Vuslat Müller-Karpe
1-12

Zoroastrianizm'in Erken Ionia Felsefesine Etkileri
Figen Çevirici / 13-18

Strabon'a Göre Anadolu'da Ticaret
Handan Bilici – Eda Güngör / 19-28

M.S. 536 Yılında Görülen Gizemli Bulut ve Batı Dünyasının Yıkılışı
Antti Arjav / 29-38

Bizans Baniliğinde Cinsel Kimliğin Figüratif Tanımı
A. Özmen Özdemiroğlu / 39-44

Özbekistan'da Kaşkaderya Bölgesi Guzar Vahası'ndaki 2005 Yılı Kazı Çalışması
İbrahim Çeşmeli / 45-66

Batılılaşma Etkisiyle Osmanlı'da Oturma Mobilyasının Gelişimi
Deniz Demiraslan / 67-84

Arkeolojik Alan İncelemelerinde Manyetik Prospeksiyon
Mahmut Göktuğ Drahor / 85-104

Latmos Dağı'nda Bir Ailenin Resimli Romanı
Özgen Acar / 105-112

Türkiye Mozaik Çalışmaları: Kilikya Mozaik Külliyatı
Füsun Tülek / 113-122

Arkeoloji ve Fotoğraf Çekim ve Aydınlatma Teknikleri
Zühal Özel / 123-130

Van Gölü'nün Kuzeybatısında İki Karaz Höyüğü: Giriktepe ve Çelebibağı
Sinan Kılıç – Hülya Çalışkan / 131-140

Korkuteli Belediyesi Eski Başkanı Ecz. Turgut Manavoğlu
A. Vedat Çelgin / 141-148

Haydi Çocuklar Kazıya / **149-150**

Bursa Arkeoloji Müzesi Sikke Teşhir Kataloğu
Oğuz Tekin / 151-153

Altın Arayıcıları (Defineciler) ve Bilginin Tahribi
Müslüm Üzülmez / 153-154

Hitit Barajı 3260 Yıl Sonra Tekrar Kullanılıyor
İzzet Şipal / 155-157

Türkiye Mozaik Çalışmaları:
KILIKIA MOZAİK KÜLLİYATI

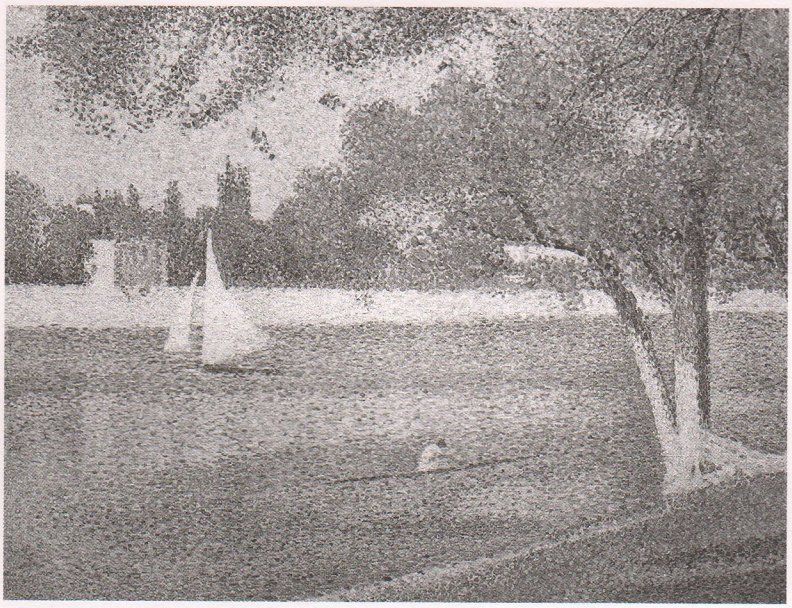
FÜSUN TÜLEK*

Küçük renkli taşların belli bir kompozisyon içinde yerleştirilmesiyle oluşturulur mozaik. Küçük renkli taşlar pointilist resimdeki küçük renkli noktaları andırır. 19. yüzyıl Fransa'sında fırça uçlarıyla elde ettiği noktalarla kompozisyonlar oluşturan izlenimci ressam G. Seurrat, resimlerini pointilist tarzda yapıyordu. Pointilist resimlerde nesneler noktaların bireşiminden oluşturulur, yakından bakıldığında tablonun yüzeyi renkli noktalardan ibarettir. Resme ancak uzaktan bakıldığında kompozisyonun bütünlüğü algılanır. Pointilist resmin algılanması tekilden tüme, tümden tekile gel-gitler halinde bir görsel yolculuk gerektirir. Resmin içine çekilip sonra yüzeye atılan bir zihin yolculuğudur bu. Mozaik sanatı da benzer şekilde izleyiciyi bir zihin yolculuğuna davet eder. Mozaik eserlerde pointilist fırça dokunuşlarına benzer etki küçük renkli taşlarla elde edilir. Bakış, renkli taşları takiben bir figürden ötekine dolaşır; izleyici önce kompozisyonun içine çekilir, sonra tümünü görmek üzere dışına fırlatılır. Beğeni ve eserden keyif alma bir algılama süreci sonucunda oluşur. İşte mozaiğin büyüsü budur!

Bu büyülü, bu keyifli yolculuğa insanoğlu Arkaik Dönem'de evlerin zeminini küçük renkli taşlarla süsleyerek başlamıştır. İlk örneklerini, Anadolu'muzda, Gordion antik kentinde gördüğümüz mozaik, zaman içinde yalnızca bir yapının yüzeyini süsleme tekniği olmaktan çıkıp resim sanatı ile boy ölçüşen bir sanat dalı haline gelmiştir. Mozaik, taş, cam ya da kıymetli metallerden oluşan küçük renkli küpler *–tesserae-* şeklindeki malzemenin yaş harcın içine yerleştirilmesi tekniği ile yaratılır. Son derece zahmetli ve sabır isteyen mozaik eserin yaratılma sürecinde, başarılı bir kompozisyon çizimi, nitelikli işçilik ve teknikteki yetkinlik gibi unsurların yanı sıra malzemenin zengin renk çeşitiliğine sahip olması ve boyutlarının olabildiğince küçük olması yapıtın bir sanat eseri haline gelmesinde yardımcı unsurlardır. Resim sanatının kompozisyon ve betimleme teknikleri kullanılarak peyzaj, ölüdoğa, mitolojik temalar veya günlük hayattan sahneler son derece küçük taşlarla panolara, tablolara işlenerek eşsiz mozaik eserler üretilmiştir. Mozaiğin sanat olarak doruğa ulaştığı, yetkinleştiği örneklerinin hemen hemen hepsi antik sanatın altın çağında, Hellenistik Dönem'de yaratılmıştır. Bu dönem eserleri nadiren günümüze kalmışsa da daha çok mezatlarda satılan asıllarından yapılan Roma Dönemi kopyalarından tanıyoruz.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde mozaik sanatının yaygın biçimde gerek geometrik bezeme tarzında gerekse de yüzeyleri süsleyen figürlü kompozisyonlar halinde uygulandığını görüyoruz. Bizans'ta mozaik giderek zeminden ziyade duvar yüzeyine, üstyapı elemanlarının cephelerine uygulanır olmuştur. Orta Bizans Dönemi'nde mozaik tekniği ile betimlenmiş dini konulu ikonalara nadir de olsa rastlanmıştır. Çağlar boyu mozaik sanatında eserler üretilmeye devam edilmiş, Avrupa Neoklasisizmi'nde mozaiğin bir süsleme ögesi olarak sehpa, masa ve hatta vazo

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

1. George Seurrat "Spring" tablosu.

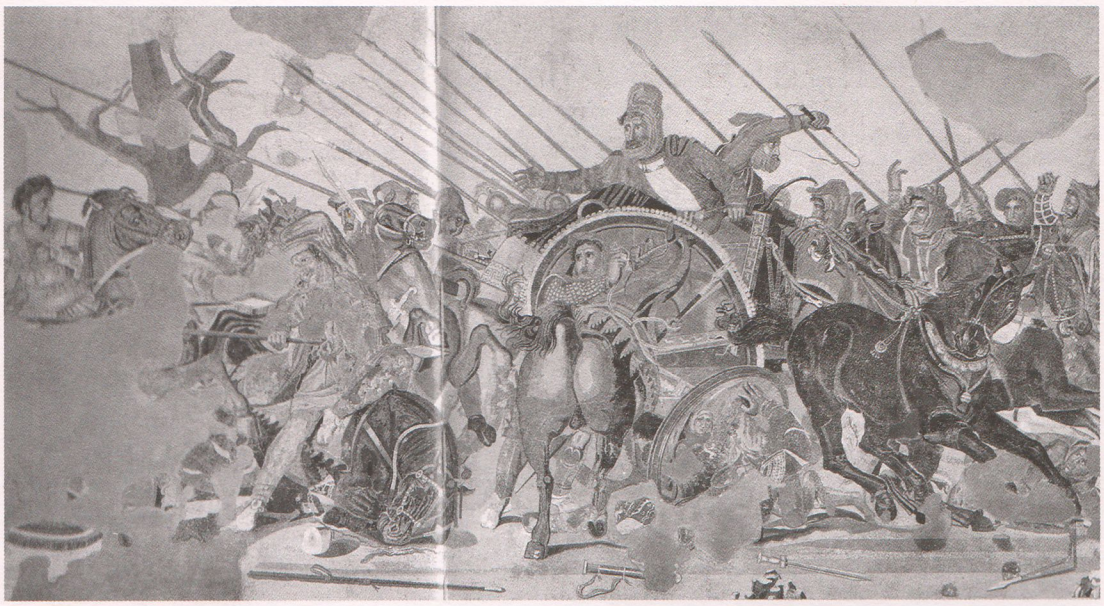
gibi eşya yüzeylerine uygulandığı görülmüştür. Günümüzde de nadiren de olsa yapıların zemin ya da dış cephelerinin mozaik ile süslendiği görülmekte ve mozaik ile yaratılmış yontu ya da tablolar bulunmaktadır.

Mozaik, resim sanatı ile boy ölçüşerek ciddi iniş çıkışlar göstermesiyle sanat ve zanaat ile iç içe geçen ikili bir kimliğe sahiptir. Mozaiğin bu ikili özelliği öteki sanatlarla ilişkisinde de devam eder. Chagall'ın Şikago kentini betimlediği *"Dört Mevsim"* mozaik eseri hem bir yontudur hem de bir tablo. Mozaik, ikili kimliğini mimarlıkta da sürdürür. O hem bir mimari süsleme elemanı, bir mimari plastiktir, hem de bir betimleme sanatıdır, resim gibi. Yapıların, iç ya da dış, zemin ya da duvar yüzeylerine bir mimari süsleme tekniği olarak uygulandığı gibi zemine konan ya da duvarlara asılan pano ya da tablolara temalı kompozisyonlar olarak da uygulanır.

Mozaik, bir sanat eseri olarak kullanılır olma özelliğine de sahiptir. Taş malzeme ile yapıldığı için mozaik uygulanmış zeminler dayanıklı ve kullanışlıdır. Bu özelliğinden dolayı binaların ıslak zeminine, çeşme, hamam veya avlu gibi mekanlara da uygulanabilmiştir. Kullanışlılık ve dayanıklılık gibi özelliklerinden dolayı tercih edilmiş olmasının yanı sıra, mozaiğin tarihte uzun süre revaçta olmasının nedenleri, algı psikolojisi ve algılama sürecinin verdiği keyifle de ilgili olsa gerektir. Kim yüzeylere rengarenk taşlarla nakşedilmiş bezemelerden gözünü alabilir? Kim döşendiği yapıları ışıldayan birer mücevher kutusuna dönüştüren bu sanattan vazgeçebilir?

İşte bu nedenle, dünyadaki ilk mozaik okullarından birine sahip Anadolu'da halk mozaik yaratımından vazgeçmemiş olmalıdır ve Anadolu'muz mozaik buluntuları açısından son derece zengindir. Mozaik sanatı örneklerinin Anadolu'da yaygın olması ve en ücra yerlerde dahi bulunuyor olmasında Hellenistik Dönem'in en önemli mozaik okullarından biri, Bergama mozaik okulunun da rolü büyük olsa gerektir.

Anadolu'da bugüne kalmış bilinen antik mozaik eserlerin örneklerinin çoğu birer mimari süsleme elemanı özelliğindedir. Binaların üst yapı elemanları yıkılıp yok olduğundan günümüze kalan örnekler çoğunlukla zemin mozaikleridir. Bununla bearber, bulunan mozaikler arasında du-

2. Büyük İskender mozaiği, Pompeii. M.Ö. 200 (courtesy C. Bertelli, **Mosaics***, 1988).*

varların iç ve dış cephelerine uygulanmış olanları olduğu gibi, avlu zemini ve tonoz üstüne uygulanmış olanları az sayıda da olsa kalmıştır. Çok ince işçilikli örneklerinin yanı sıra döneme, coğrafyaya ve sosyo-ekonomik koşullarla bağlı olarak zanaatçıların üretimleri olan birbirini tekrarlayan basit bezemelerden ve iri taşlardan oluşan kaba işçilikli mozaik örnekler de çokca görülmektedir.

Günümüzde mozaikler, çoğunlukla kurtarma kazısı, sistematik kazı veya yüzey araştırmalarında saptanmakta, ilgili çalışmaların raporlarında buluntular hanesinde listelenmektedir. Bu mozaik buluntu bilgileri, raporların paragrafları arasında sıkışıp kalmakta, sararan yapraklar arasında unutulup gitmektedir. Coğrafik, tematik veya dönemsel sınıflandırmalarla külliyat şeklinde değerlendirilmeleri, Anadolu sanatı içinde yerlerinin belirlenmesi bilim ve sanat çalışmalarına katkıda bulunacaktır.

Külliyat çalışmalarının amacı, belli bir konu yada bölgeye ait bilinen tüm mozaikleri, yayımlanmış olsun olmasın, bir araya getirmek, derlemektir. Amaç, bir bölgenin veya dönemin üretimi ve o bölgede yaşamış toplumların kültür malzemesi olan bu eserlerin sistemli bir kayıt altında toplanmasıdır. Yine amaç, bilinen ve korunmuş olanlarla birlikte bir kez açığa çıktığı bilinen ama korumasız kalmış ve artık bulunamıyanların sonsuzlukta yitip gitmesini önlemek ve tüm ilgili mozaik buluntuların bir arada incelenip değerlendirilmesini sağlamaktır.

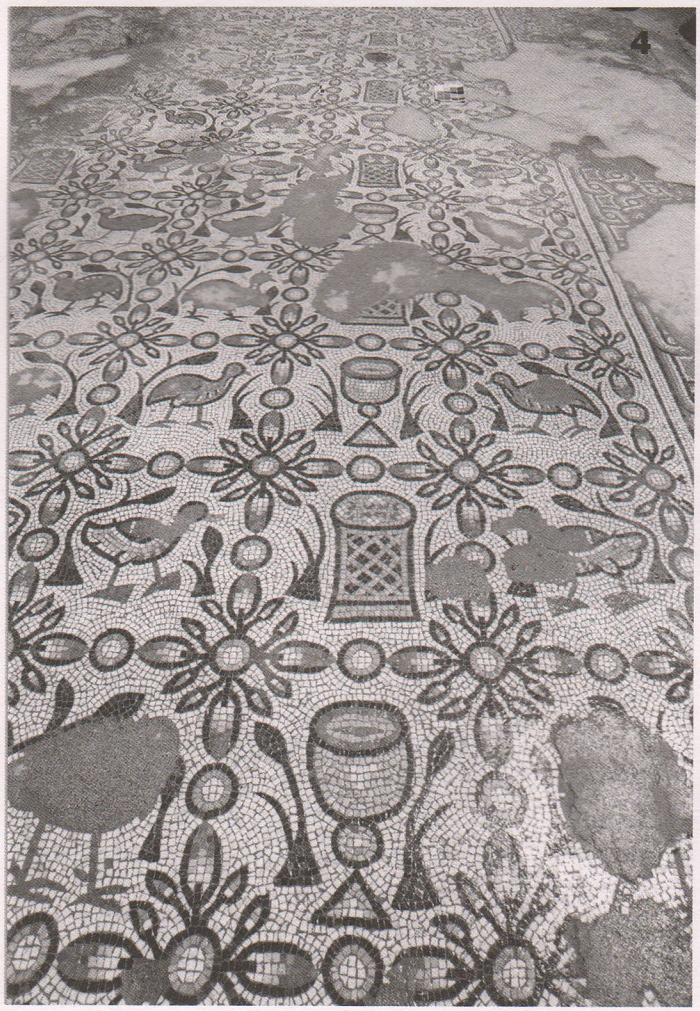
Akdeniz Havzası'nda bulunan ve antik klasik kültürün etki alanı içinde kalan günümüz ülkelerinin tümü antik mozaik külliyat çalışmalarını başlatmış ve çoğunluğu bugüne değin bu çalışmalarını tamamlamıştır. Türkiye'de bulunan antik mozaiklerin külliyat şeklinde çalışılarak derlenmesi gerektiğine ilk kez 1973 yılında dikkat çekilmiştir.[1]

E. Rosenbaum-Alföldi 1977 yılında yazdığı makalesinde, bu zaman zarfında *Türkiye Mozaik Korpus* çalışmalarının başladığını belirtmiş ve bunun için iki merkez belirlendiğini, bunların Ankara'da Türk Tarih Kurumu ve Viyana'daki Österreichische Akademie der Wissenschaften'da kurulan özel bir komisyon olduğunu ifade etmiştir. Viyana'daki Mozaik Komisyonu'nun başkanı W. Jobst Efes antik kenti mozaiklerini *Korpus*'un ilk

3. Düziçi mozaiği (F. Tülek).
4. Aziz Panteleon Bazilikası zemin mozaiği, ana nef, Kilikia Aphrodisias'ı (F. Tülek).

cildi olarak yapmayı üstlenirken, Anemurium antik kentinde çalışan Kanada ekibi Gaziantep Bölgesi mozaiklerini çalışmayı üstlenmiştir. (Rosenbaum-Alföldi 1978: 904). Bu kalkışımın somut sonuçları uzun zaman içinde ve tek tek alınmışsa da beklendiği kadar verimli olmamış, Türkiye mozaik külliyatı çalışması özellikle Türk bilim insanlarından hiç ilgi görmemiştir.

Viyana ekibinden W. Jobst ve öğrencisi V. Scheibelreiter Efes ve Büyük Saray mozaiklerini çalışmış, 1977 yılından bugüne Anemurium antik kenti kazısı Kanada ekibi üyesi, Alföldi-Rosenbaum öğrencisi S. Campbell, tez konusu olarak aldığı Gaziantep mozaiklerini çalışmak yerine farklı bölgelerin (Antakya, Aphrodisias ve Anamur) mozaiklerini çalışmış ve yayımlamıştır. Jobst, Efes antik kenti mozaiklerine ilişkin ilk makalesini aynı toplantıda sunmuştur (Jobst 1978: 653-60). Antik Efes kentinin mozaikleri, ekibin kazı monograflarında yayımlanmış, nihayetinde Scheibelreiter 2001 yılında tamamladığı doktora tezinin kapsamında tüm Efes antik kenti mozaiklerini çalışmıştır. Jobst mozaik çalışmalarına İstanbul'da Büyük Saray Mozaiklerinin kazı ve restorasyonu ile 1988 yılına kadar devam etmiştir. Mozaiklerin bulunduğu alan halen İstanbul'daki tek Mozaik Müzesi olarak ziyarete açıktır (Jobst 1992).

Bu esnada Türkiye Mozaik Külliyatı Çalışmaları girişiminden bigane olarak L. Budde 1969 ve 1972 yıllında ***Antike Mosaiken in Kilikien*** başlıklı iki ciltlik monografisini yayımlamış ve 1987 yılında da aynı bölgedeki tek bir yapının incelemesini ve mozaiklerini kapsayan ***St. Pantaleon von Aphrodisias in Kilikien*** başlıklı monografi yayımlamıştır.

Türkiye mozaikleri çalışmalarına, müzelerde bulunan Orfeus temalı mozaiklerin tümünü derleyen ve ikonografik yaklaşımla değerlendiren Ege Üniversitesi'nde Z. Mercangöz'ün öğrencisi F. Tülek, *Geç Roma Erken Bizans Mozaiklerinde Paganizmden Hıristiyanlığa Geçmiş Bir Tema Olarak Orpheus* konulu tez çalışması ile 1997 yılında katılmıştır.[2] Tülek 2004 yılında bir tarihi coğrafik bölgenin tümünü kapsayan *Geç Roma Erken Bizans Kilikia Bölgesi Mozaikleri*'ni külliyat şeklinde doktora tez konusu olarak çalışmıştır. Kilikia mozaikleri külliyatı, Anadolu mozaiklerinin coğrafi bir bütünsellik içinde değerlendiren ülkemizde külliyat şeklinde tamamlanmış ilk çalışmadır.

Antik Kilikia, ülkemiz Doğu Akdeniz Bölgesi'nin tümünü içine almaktadır. Bu bölge, mozaik buluntuları açısından ülkemizin diğer bölgelerinden daha az zengin değildir. Akdeniz kıyı şeridi boyunca uzanan ve Toros Dağları'nın güney yamacını da kapsayan bölgede yürütülen sistematik kazılar bir elin parmakları kadar dahi değildir. Bununla beraber, üniversite arkeoloji ekiplerince sistematik yürütülen kazılar, müzelerin yürüttüğü çalışmalarda açığa çıkarılanlar ve tesadüfler sonucu bulunan mozaikler Kilikia Mozaik Külliyatı çalışmasında 37 envanter altında toplanmış ve yüzden fazla mozaik panoya ulaşılmıştır.

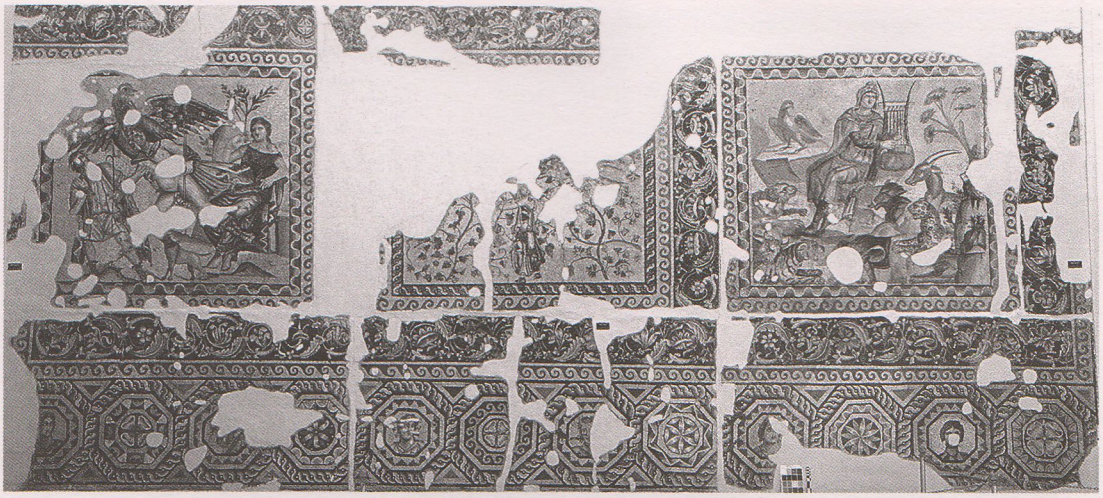
5. Aziz Panteleon Bazilikası zemin mozaiği, yan nef, Kilikia Aphrodisias'ı (F. Tülek). 6. Uzuncaburç Zeus Tapınağı-kilise zemin mozaiği (C. Taşkıran- F. Tülek).
7. Silifke, Ganymede mozaiği (Ç. Topçu - F. Tülek).

Çalışmanın amacı, tüm külliyat çalışmalarında olduğu gibi, bilinen bölge eserlerin tümünü bir araya getirerek değerlendirmektir. Bu çalışmada ayrıca Kilikia mozaikleri biçim ve biçem (üslup) bakımından incelenerek olası mozaik atölyelerin varlığını saptama amacı güdülmüştür. Çalışma başta koyduğu hedefleri gerçekleştirdiği gibi birçok yeni saptamada bulunmayı da başarmıştır. Külliyat çalışması, bilimsel çalışmanın genel metodolojisi ile kurgulanmış, öncelikli olarak kaynakça taraması ile başlamıştır. Bölgenin yayımlanmış mozaiklerine ilişkin tüm bilgilere ulaşılmış, ilgili kurum veya kazı ekibi çalışmaları taranmış ve duyumu yapılan bölgeye ait tüm mozaik eserler tespit edilmiştir. Listelenen mozaiklerin bir ön değerlendirmesinden sonra verilerin ışığında çalışma derinleştirilmiş; bölge tarihi, coğrafyası ve antik kentleri ve yapıları çalışılmıştır. İzinler ve bursların sağlanmasıyla alan çalışması başlatılmıştır. Mozaik eserler bulundukları yerlerde müze ya da arazide tespitlenip belgelenmiştir. Kayıp, yok olmuş veya ulaşılamıyan mozaik eserler için çeşitli arşivlerde belge ve materyale ulaşılmıştır: İngiliz Arkeoloji Enstititüsü, Viyana Bilimler Akademisi, Vatikan Apostolik Kütüphane arşivlerinden yararlanılmıştır. Çalışma esnasında araştırmacının bulduğu yeni mozaiklerle birlikte derlenen mozaiklerin üçte biri daha önce yayımlanmamış yeni bulunmuş eserlerdir. Katalog ve analiz şeklinde iki bölümden oluşan çalışmada eserler teknik özellikleri, bezeme çeşitleri, temaların ikonografisi, yazıtları, mimari konumları, atölye teknik ve üslubu, üslup ve ikonografik gelişim açısından incelenmiştir. Bu geniş kapsamalı incelemeye ek olarak bölge mozaiklerinde kullanılan taş malzemenin petrografik incelenmesi de yapılmıştır. Kullanılan malzeme türleri saptanmış ve bunların bölge jeomorfolojisi ile uyumlu olup olmadığına bakılarak yerel malzeme kullanımı tespit edilmiştir.

Külliyatta derlenen mozaikler M.S. 2. yüzyıldan başlayıp en geç M.S. 6. yüzyıl ilk çeyreğine kadar tarihlenmektedir.[3] Kilikia mozaiklerinin en erken tarihli olanları Elaioussa-Sebaste antik kentindeki tiyatro altındaki peristilli evde ve Ada Hamamı'nın frigidarumunda (soğukluğunda) bulunmuş olan mozaiklerdir. Külliyatta bölgeden derlenmiş en geç tarihli zemin mozaiği ise, Anemurium antik kentinde Nekropolis Bazilikası'nda bulunmuştur. Bazilikanın son dönem yapılaşmasında ikinci kat mozaiği olarak bemanın zeminine işlenen bu mozaik M.S. 6. yüzyıl başına tarihlenmektedir.

Külliyattaki mozaikler, tarihlendirmelerine göre iki ana grup altında toplanmıştır. Birinci grup mozaikler M.S. 3. ve 4. yüzyıllara tarihlidir. Birinci gruptaki bu dönemlerin mozaikleri çok renkli taşlarla nakşedilmiş, geometrik bezemeli, arkitektonik, kentpeyzajı betimlemeleri, günlük yaşam sahneleri ve dönemin antik kültürünün yansıması olan popüler mitolojik öyküler veya yazınsal öykülere yer verir. Bu mozaiklerin hemen hemen tümü konut veya kamu yapısı gibi sivil mimari örneklerden gelmektedir ve pagan kültürünü yansıtır. İkinci grup mozaikler M.S. 5. yüzyıla ve 6. yüzyıl başına tarihli olanlardır. İkinci grup mozaiklerinden 5. yüzyıl ilk yarısına tarihli olanlar, çok renkli geometrik bezemelidir ve ikonografik olmayan desenlere sahiptir. Genelde 5. yüzyıl ve ortasına tarihlenenler izotropik kompozisyonlu bitki bezemelidir. 5. yüzyıl ikinci yarısı ve sonuna doğru tarihli bitki bezemeli mozaikler aynı zamanda hayvan figürleri ve çeşitli litürjik veya günlük yaşam objeleri ile süslenmiştir. İkinci grup 5. yüzyıl mozaiklerinin çoğunluğu dini yapılardan gelmekle beraber bir kamu yapısından gelen ve mimari konteksti tam olarak belirlenememiş olanlar da vardır.

Birinci grup mozaikler, yani M.S. 3. ve 4. yüzyıl mozaikleri, tüm Kilikia Bölgesi'ne dağılmış durumdadır. Aynı mekan veya coğrafi konumdan çıkmış birden çok figürlü mozaik olduğu gibi birbirlerine çok uzak mesafede bulunmuş tek tek figürlü mozaikler de

8. Tarsus-tryptik mozaik (F. Tülek).

vardır. Bu mozaiklerde dönemin sanatsal özellikleri gözlemlenmektedir. Bu mozaiklerdeki genel ortak özelliklerden biri, kompozisyon elemanlarının betimlenmesinde kullanılan mozaik küpcük (*tesserae*) kullanımında bir hiyerarşinin söz konusu olmasıdır. Dıştan içe doğru kompozisyon ögeleri gittikçe küçülen boyutta tesserae ile nakşedilmektedir. Figürler ve özellikle de figürlerin elleri ve yüzleri en küçük tesserae ile işlenmektedir. Kompozisyon tasarımı ve desen düzenlemesinde de ortak özellik gösteren mozaiklere rastlanmaktadır. Kompozisyon ve desen düzenlenmesi açısından aynılık gösteren ve bölgede birbirinden son derece uzak olan iki mozaikten biri Adana'da bulunan *Dirke'nin Cezalandırılması* temalı mozaik panodur; diğeri ise Syedra'da bulunmuş olan *Hylas'ın Kaçırılışı* öyküsünün betimlendiği mozaik panodur. Her iki mozaikte de en dış çerçevelerde sırasıyla dıştan içe *avlanan Eroslar* ve *kenger yaprağı sarmaşığı* betimlemeleri bulunmaktadır. Bu ortak özellik, aynı atölyenin üretimi olduklarını göstermekten ziyade dönemin resim anlayışındaki genel eğilimi sergilemesidir. Kilikia mozaiklerinin birinci grubunda bulunan diğer mozaiklerde, figürlü panoları çevreleyen geometrik bezemeler yaygındır. Ne var ki, iri betimlenmiş figürler içeren bu panolar mozaiğin tasarımında ön plana çıkarak geometrik bezemeyi arka planda bırakırlar.

Birinci grup mozaikleri içinde bazı mozaikler ortak özelliklere sahiptir; bunlar, Tarsus Triptik mozaiği, Anamur Yol Kenarı Binası koridor ve Ünite A zemin mozaikleri ve Silifke kent merkezindeki geometrik mozaiklerdir. Bu dört mozaik M.S. 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlidir ve geometrik bezemeleri koyu bir zemin üzerine yerleştirilmiştir. Bu bezemelerdeki motifler, rüzgarda savrulmuş çok yapraklı rozette, içiçe geçmiş derinleşerek küçülen çerçeveler içine oturtulmuş sekizgenlerdir. Bu tarz ve üslupta oluşturulmuş bezemelerin ortak özelliği, aynı zamanda dönemin mimari plastiğinin taş işçiliğinde de kullanılıyor olmalarıdır.

Kilikia Mozaik Külliyatı'nda M.S. 4. yüzyıla tarihli on adet zemin mozaiğinin tespit edilmiş olması, bu dönemde bölgede antik toplum ve kültürün devam ettiğini göstermesi açısından bölge tarihine ışık tutmaktadır. Bu 4. yüzyıl mozaiklerinin yarısı mimari kronoloji, tarihsel gerçekler, yazıtlar, sikke ve çanak çömlek gibi küçük buluntuların tarihlenmesinden yola çıkarak tarihlenmiştir. Diğer yarısı ise üslup özelliklerine göre tarihlenmiştir. Bu mozaiklerin var-

lığı Kilikia'da 4. yüzyılda mozaik üretiminin kesintisiz devam ettiğini göstermektedir. Bu mozaiklerinin altı tanesi, mitolojik tema betimli figürlü kompozisyonlardan, bir tanesi kent peyzaji türünde arkitentonik betimlemeden oluşmaktadır. Mozaik kompozisyonların ağırlıklı olarak mitolojik temalardan oluşuyor olması, antik Kilikialıların sosyal yaşamına derinlemesine nüfüz etmiş olan klasik kültürün bölgede yükselmeye başlayan Hıristiyanlığa rağmen kesintisiz ve yoğun biçimde devam etttiğini göstermektedir. Ayrıca, gerek bölge kültürü gerekse sanat tarihi açısından önem arz eden bu 4. yüzyıl mozaiklerinin tespiti, genel anlayışta yerleşik olan, bölgede M.S. 256 yılında Sasani saldırıları sonrasında siyasi, kültürel ve sosyal yaşam olmadığı kanısını da olumsuzlamakta ve aksine antik yerel güçlerin ve pagan kültürün devam ettiğini kanıtlamaktadır.

İkinci grup mozaikler, özellikle de M.S. 5. yüzyıl ortası ve ikinci yarısına tarihli olanlar daha birbirine uyumlu ve benzer düzenlemelere sahiptir. Kompozisyonlar eğik ya da dikey düzenlenmiş olsun, ortogonal pattern özelliği gösteren izotropik kompozisyonlardır. İzotropik kompozisyonlar, motiflerin biteviye tekrarlanabildiği bir düzen özelliğine sahiptir. Kilikia Bölgesi'nde 5. yüzyıl mozaiklerinin karakteristiği olan bezeme türleri eğik ya da dikey düzenlenmiş çiçek dizileri veya asma sarmaşıklardan oluşan kafesler ve ayrıca renkli zincirişi ile düğümlenen daireler ve oval motifin çizgisel veya izotropik düzenlemeleridir. Bu bezeme türlerine daha çok kilise zeminlerinde rastlanmakta ise de ortogonal çiçek bezemeli mozaik zeminli sivil mimari örneği de bulunmaktadır. Bu tür bezemeli mozaikler tüm Kilikia'da 5. yüzyıl ve sonrasına tarihli olarak bulunmaktadır. Ne var ki benzer tür bezemede aynı motiflerin, gerek renk çeşitliliği ve türü gerekse tesserae yerleştirilişinin düzeni, boyutları ve işçilik kalitesi açısından çok benzer, aynı atölyenin üretimi oldukarını düşündüren ve çok yakın coğrafi dağılıma sahip olan mozaikler bulunmaktadır. Bu aynı atölye mozaikleri Dağlık Kilikia'da Anemurium, Dağ Pazarı ve Ovacık-Aphrodisias kiliselerinde görülmektedir. Büyük olasılıkla Meryemlik ve Korykos mozaikleri de aynı atölye ürünleridir.

Ovalık Kilikia'da ise daha az yetenekli, kaba işçilikli taşra özelliği gösteren bir atölyenin eserleri olan benzer bezemeli moazikler de tespit edilebilmektedir. Bu kapsamaki Yazlamazlı, Koyundaş ve Karlık zemin mozaikleri hem çiçek dizisi kafes hem de içiçe geçme daireli bezemelere sahiptir. Kafes bezemelerinin içleri son derece primitif betimlenmiş hayvan figürleri ve objelerle doldurulmuştur. Kafesi oluşturan kıvrım veya iç içe geçme daireler iri boyutta olup beyaz fon üzerine betimlenmiş hayvan figürleri içlerini yeterince dolduramamakta ve boş beyaz yüzey ortaya çıkmaktadır.

Antik Çağ'da M.S. 4. yüzyıldan 5. yüzyıla gerçekleşen büyük siyasi, toplumsal ve kültürel değişim, başka bölgelerde olduğu gibi Kilikia mozaiklerine de eşzamanlı olarak yansımış ve bu toplumsal ve kültür değişiklik sanatın değişik alanlarının yanı sıra mozaikte de ifadesini bulmuştur. Mozaiklerde, özellikle Fırat Havzası, Suriye ve Filistin topraklarında, 5. yüzyıl ortalarında çoğunlukla görülen floral bezemenin gelişimi ve ortogonal floral tasarımın daha sonra litürjik ve simgesel obje ve hayvan figürleri ile doldurulması, terk edilen figüratif betimlemelere farklı dogma ve kültürel bağlamda dönüş yaşanması, aynen Kilikia mozaiklerinde de gözlenmiştir. Analojik incelemeler de Kilikia zemin mozaiklerinin bu gelişim özelliğine ilişkin yapılan gözlemi güçlendirmiş ve Kilikia mozaiklerinin komşu bölgelerin mozaikleri ile aynı sanatsal ve tarihsel gelişim çizgisi gösterdiği görülmüştür.

Önce de ifade edildiği gibi Kilikia Mozaik Külliyatı çalışmasında, amaçlanandan fazla tespitlere ulaşılmıştır; bunlardan biri de, yıl-

9. İskenderun mozaiği, 'arethusa' (F. Tülek).

larca akademiya tarafından göz ardı edilen ve nerdeyse unutulmuş olan İskenderun mozaiklerinin varlığının tespitlenmesidir. Hatay Arkeoloji Müzesi'nde Antakya Mozaikleri ile birlikte sergilenen mozaiklerin bambaşka bir kazı çalışması sonucu İskenderun kenti merkezinden çıkarılmış mozaikler oldukları pek bilinmemektedir.[4] Bu mozaikler 1936-1938 yıllarında bir İskenderunlu rahip-amatör arkeolog tarafından kazılarak peristilli bir antik yapıda bulunmuş ve kaldırılarak Antakya'daki müzeye yerleştirilmiştir.

Sonuç olarak, kazılar ilerledikçe ve yeni kazı alanları açıldıkça, doğal veya çeşitli nedenlerle yeni mozaiklerin gün ışığını görecek kesindir.[5] Tüm bu yeni buluntular ve çalışmaları Kilikia Mozaik Külliyatı'na katkıda bulunacaktır. Külliyat çalışmaları, halen korunmakta olan ya da bugün kayıp olduğu halde vaktiyle belgelenmiş tüm mozaikleri kapsamakla beraber, yeni mozaiklerin de bulunması söz konusu olduğundan, süreğen çalışmadır. Külliyat çalışmalarının doğası gereği, ortak değerlendirmeye tabi tutulmak üzere derlenen malzemelerin önceden çalışılmış olması, engel değil tam tersine yararlıdır. Külliyatlarda derlenen bilgi, eserlerin korunması için bir veri tabanı oluşturur. Külliyatlar, eserlerin komşu bölgelerle kıyaslanması ve bölgeler arasındaki sanatsal etkileşimin incelenmesine de yararlı olur.

DİPNOTLAR

1. 1973 yılında gerçekleşen 10. Uluslararası Klasik Arkeoloji Kongresi'nde E. Alföldi-Rosenbaum, mozaiklerin bir külliyat formunda çalışılması için *Türkiye Mozaik Korpus Çalışmaları* planını sunmuş, katılımcıların kimler olması gerektiğini belirtmiş, *Korpus* için yapılacak mozaik çalışmalarının metodolojisini ayrıntılandırmış, *Korpus* organizasyonunun bireysel yayın ve yayımcıların çalışmaları için engel değil bireştirici olduğunu vurgulamış, o günler için geçerli olan *Korpus Çalışma Merkezleri* belirlemiş ve kaynak sağlanması konusunda önerilerde bulunmuştur.
2. Türkiye'de mozaik çalışmalarına itici güç olması ve uluslararası çalışmalarda işbirliği ve denklik sağlaması umuduyla bir mozaik kolokyumu düzenlenmesi hedeflenmiş ve çalışmalar 1998 yılında başlamıştır. İlk toplantı 5 Ekim 1998 tarihinde AIEMA (Merkezi Paris'te bulunan Uluslararası Mozaik Çalışmaları Birli-

ği) başkanı ve üyeleri ile birlikte Türk bilim insanları ve yetkililerin katılımıyla İstanbul'da ARIT'te (Amerikan Araştırma Enstitüsü) yapılmış ve Türkiye'de Ekim 2001'de uluslararası bir mozaik kolokyumu organize edilmesine karar verilmiştir. İkinci toplantı 15 Mart 1999'da yine İstanbul'da Avusturya Kültür Ofisi'nde gerçekleşmiştir. Bu toplantıda 9. AIEMA Mozaik Kolokyumu'nun 2001 yılında İstanbul ve İzmir'de gerçekleşmesi ve bu doğrultuda çalışmalar yapılması görüşülmüştür. Üçüncü toplantı Ankara'da T. C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde 25 Mayıs 1999 tarihinde gerçekleşmiştir. Türkiye Mozaik Korpus ve Kolokyum çalışmaları bu tarihten sonra kesintiye uğramış ve 9. AIEMA Mozaik Kolokyumu Türkiye yerine 2001 yılında Roma'da gerçekleşmiştir.

2000 yılında Zeugma antik kenti mozaik buluntuları, gerek ülkemizde gerekse dünyada büyük ses getirmiş ve artık ülkemiz üniversitelerinde de bu çalışma alanına sıcak bakılır olmuştur. Külliyat şeklinde değilse de müzelere kaldırılmış veya kazılarda ortaya çıkmış tek bir mozaik eser veya bir antik kentteki mozaiklerin çalışılması tarzında makale, yüksek lisans ve doktora tezleri çalışılmaya başlanmıştır. Selçuk, İstanbul ve Atatürk üniversitelerinde öğrenciler çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Bu gelişme ülkemizde mozaik çalışmalarının geleceği için de son derece sevindiricidir.

Ekim 2005'te Coimbria-Portekiz'de gerçekleşen 10. AIEMA Mozaik Kolokyumu kapanış toplantısında AIEMA üyeleri 11. kolokyumun Türkiye'de gerçekleştirilmesi kararını almışlardır. Bu kolokyumun ülkemizde gerçekleşmesi ile uluslararası akademiyanın konu ile ilgili ülkemiz akademisyenlerle tanışacak olması, çalışmalar adına çok yararlı olacaktır.

3. Bölgede, tarzı ile dönemine ait tek buluntu olan Tarsus Gözlükule Höyüğü *çakıltaşı* mozaiği çalışma kapsamına alınmamıştır.
4. Bu mozaikler, çalışma sonucunda ortaya çıkmış başka birçok konu gibi ayrı makalelerde değerlendirilmektedir.
5. Bölgede şimdiden en az dört yeni mozaikli alan daha tespitlenmiştir.

TÜRKİYE MOZAİK KÜLLİYAT KAYNAKÇASI:

BİNGÖL, O. 1997, ***Malerei und Mosaiken der Antiken in der Türkei.*** Mainz am Rhein.

BUDDE, L. 1969, ***Antike Mosaiken in Kilikien. Frühchristliche Mosaiken in Misis-Mopsuhestia*** I. Recklinghausen, Bonn.

– 1972, ***Antike Mosaiken in Kilikien. Die heidnischen Mosaiken*** II. Recklinghausen, Bonn.

– 1987, ***St. Pantaleon von Aphrodisias in Kilikien*** Recklinghausen. Bonn.

CAMPBELL, S. 1983, "Antioch and the Corpus of Mosaics in Turkey", ***La Mosaique greco-romaine***. Ravenna.

– 1995, "The Peaceful Kingdom: a liturgical interpretation", ***CMGR*** 5 ***JRA*** Sup: 125-135.

– 1988, ***The Mosaics of Antioch.*** Toronto.

– 1994, ***The mosaics of Aphrodisias.*** Toronto.

– 1998, ***The mosaics of Anemurium.*** Toronto.

JOBST, W. 1978, "Römische Mosaiken in Ephesos", ***The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology Ankara-İzmir 23 – 30/ IX / 1973.*** Vol. II. Ankara: 653 – 660.

JOBST, W. 1992, ***Mosaikenforschung im Kaiserpalast von Konstantinopel / Vorbereicht über das Forschungs-und Restaurierungs Projekt Palastmosaik in den Jahren 1983-1988.*** Viyana.

JOBST, W. et al. 1997, ***Istanbul the Great Palace Mosaic.*** Istanbul.

ROSENBAUM-ALFÖLDI, E. 1978, "Corpus of Mosaic Pavements in Asia Minor", ***The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology Ankara-İzmir 23-30/IX/1973.*** Vol.II. (Ankara, 1978) 901-904.

SCHEIBELREITER, V. 2001, ***Studien zu den Kaiserzeitlichen Mosaiken Westkleinasiens.*** (Viyana Üniversitesi doktora tezi, Viyana.)

TÜLEK, F. 1998, ***Geç Roma Erken Bizans Mozaiklerinde Paganizmden Hıristiyanlığa Geçmiş Bir Tema Olarak Orpheus.*** İstanbul, 1998.

– 2004, ***Late Roman / Early Byzantine Floor Mosaics in Cilicia.*** Urbana-Champaign, IL., ABD.